

سید محمد مهدی موسوی

گزارشات

«۸»

پنجساله سفارت ایران
در لندن

شیخ محسن خان مشیرالدوله - ۱۲۸۴ تا ۱۲۸۸ ه. ق

در گزارش مورخ ۲ ذیقعده ۱۲۸۴ - ق مذکور گردیده و در همین گزارش مینویسد :

و در باب راه آهن رشت الی دارالخلافتهم که با کمپانی علیحدہ قراردادہام چند روز پیش از این قرار نامہ موقتی دوسالہ مبادلہ کردم بدون شرط ضمانت و همچنین چیریان مراجعہ و کلای بانک بہ سفارت و مطالبہ جواب دولت ایران را متذکر گردیدہ و یاد آور شدہ است کہ :

د جمعی تنخواہ حاضر و کمپانی منعقد کردہ عزیمت ایران را در نظر دارند کہ در ایران صرافخانہ باز کنند تا واسطہ تجارت ایران و ہند و اروپا

باشند و اجازه میخواهند ... با آنکه (آنان) اجازه انتشار کاغذ بانک (اسکناس) نمی‌خواستند و راه ضررش بکلی مسدود بود چون اجازه نداشتیم جواب دادم که باید خدمت اولیاء دولت علیه عرض کنم و بعد از آن در این باب بشما جواب بگویم ... « (س ۴۱- ۴۲ مورخ ۲ ذیحده ۱۲۸۴ - ق)

در گزارش دیگری که مقارن با انعقاد قرارداد راه آهن تهران حضرت عبدالعظیم از سفارت ایران در لندن به تهران و بعنوان وزیر امور خارجه فرستاده شده وزیر مختار ایران می‌نویسد :

قرار داد راه آهن را که به اقبال اعلی حضرت همایون روحنا فداء تنظیم و مبادله شده بحضور فرستادم و عریضه‌ای هم به پیشگاه همایون عرض کردم مبادا که مثل قرارداد قبلی پس از معطلی مهندسین در تهران دچار اشکال تراشی از باب حسد و غرض شود و فی‌المثل جناب دبیر برای ششصد ذرع زمین در راه اجرای آن کارشکنی فرمایند... طرف قرارداد جدید موسیو استرازبورخ نام دارد که یکی از معتبرین مملکت پروس است و بسیار متمول می‌باشد و تاکنون راه آهن‌های متعدد در کشور آلمان ساخته است «

وزیر مختار ایران در همین گزارش برای موسیو استرازبورخ رتبه قنسول گری افتخاری و نشان درجه ۳ و برای سه نفر از شرکاء و همکاران او نشان‌های درجه چهارم و پنجم تقاضا کرده و شرح مفصلی از مزایای تأسیس بانک و احداث راه آهن و واگذاری امتیاز بهره‌برداری ازمعادن برای مملکت بعرض رسانده و مینویسد :

«احداث راه آهن و بنای بانک چاره عاجل و راه دخول پول خارج به مملکت است تصور فرمائید که منبع چقدر تنخواه از خارج داخل خواهد شد و اگر انشاء الله بموجب قراردادنامه ؛ معادن را بکارانندازند سالی چقدر از خارج پول خواهد آمد و بتجارت مملکت چقدر وسعت داده خواهد شد ... و بدان

سبب به مداخل دولت چقدر خواهد افزود ... ، (س ۴۵ تا ۴۸ مورخ ۲۰ ذیحجه ۱۲۸۴ - ق)

در گزارشات بمدی شیخ محسن خان و از جمله در صفحات ۶۰ و ۶۸ و ۱۰۵ و ۱۳۵ و ۱۵۰ و ۱۶۸ مطالبی در زمینه گفتگو بانمایندگان کمپانی راه آهن و وکلای سرمایه گذاران برای تأسیس بانک نوشته که در آن میان نکته بسیار جالبی بچشم می خورد ... در گزارش مورخ غره صفر ۱۲۸۶ (س ۱۴۶) می نویسد :

« در باب راه آهن روز قبل تلفرافی از جانب جناب جلالت مآب عالی زیارت شد که : « ۵۵ ماه منقضی شد کار بکجا رسید و تنخواه بفرست !! » وزیر مختار ایران جواب میدهد :

این فقره معلوم نشد که کدام تنخواه است و مقصود بندگان عالی از این تنخواه چیست ؟؟؟ » از توضیحاتی که حاج شیخ محسن خان داده است معلوم میشود که چون در ضمن مواد قرار داد کمپانی تعهد کرده است که اگر در مدت معینی لوازم و مصالح کافی برای انجام تعهدات خود فراهم نکند و احداث راه آهن را آغاز ننماید وجه الضمانی بدولت ایران بپردازد ... اولیاء دولت ایران : در تهران . با مطالعه قرارنامه خیال کرده اند که از این محل وجهی عاید آنها خواهد شد و باینکه ارسال جواب نامه ها و درخواستهای سفارت لندن را سال بسال بعهده تعویق می انداخته اند در این مورد بموجب تلگراف از وزیر مختار ایران خواسته اند که وجه الضمان کمپانی مزبور را حواله تهران نماید ؛ تا بشیوه مرسوم میان شاه و امنای دولت تقسیم شود ... و جالبتر آنکه بشرح گزارش ۱۳ شعبان ۱۲۸۶ - سفارت لندن معلوم می شود که قرار دادی را که بمنظور احداث راه آهن و بهره برداری از معادن و جنگلها بتوسط وزیر مختار ایران در لندن منعقد شده و مهندسین و نمایندگان کمپانی جهت تهیه مقدمات امر و مبادله امتیازنامه به تهران آمده اند ... در تهران بر اثر مخالفت شورای کبرای دولتی رد کرده

و مهندسین و نمایندگان کمپانی را جواب گفته‌اند ... وکلای کمپانی به سفارت ایران مراجعه و درخواست استرداد ضمانت خویش را نموده و خسارتی را که رد قراردادنامه متوجه کمپانی ساخته است مطالبه کرده‌اند ..

اگرچه متأسفانه مفاد قرار داد مزبور در متن گزارشات نقل نشده است اما از توضیحاتی که وزیر مختار ایران میدهد پیداست که قراردادنامه مزبور عیناً مشابه امتیازی که چهار سال بعد از آن تاریخ به بارون جولیس رویتر اعطاء گردیده بوده است ... وزارت خارجه سفارت ایران دستور میدهد که در مقابل مطالبه خسارت کمپانی اظهار نمایند که قراردادی که در لندن امضاء شده طرح قرارداد بوده وزیر مختار ایران اختیارنامه لازم را جهت امضاء قطعی و مبادله قرارداد در دست نداشته است ...

شیخ محسن خان در گزارش خود می‌نویسد :

« بموجب تعلیقه‌ها و احکام متعدده وزارت جلیله که کلاً در سفارت ضبط شده و حاضر است مکرر رضای خاطر همایون ملو کانه را از حسن انجام و انعقاد قرار نامه راه آهن بکمترین بنده اعلام و خود بندگان عالی نیز تصدیق و اظهار خشنودی فرموده‌اند. در این صورت امضای این بنده در حقیقت امضای دولت است ؛ بندگان عالی اثری که از این فقره در این ممالک ظاهر خواهد شد تصور فرمایند که دیگر چه اعتباری برای دولت باقی میماند و فی الجمله در حین انعقاد قراردادنامه مباشرین کمپانی ترجمه و سواد اختیار نامه‌ها را از سفارت گرفته و دارند و اگر قراردادنامه به امضاء دولت نرسد ادعای خسارت خواهند نمود و بدین واسطه اولیاء دولت را بزحمت خواهند انداخت ... »

در پایان این گزارش اضافه کرده است :

« عجلتاً در جواب وکیل کمپانی نوشتم که چون قراردادنامه حاضره را بر حسب اختیار و اجازه دولت علیه منعقد نمودم لهذا تا از جسانب دولت جاوید آیت حکم سریحی مشعر بر عدم قبول نرسد به صورت حالیه این کار هیچ گونه تغییر و تبدیلی نمیتوانم داد ... »
(ص ۱۸۶ تا ۱۹۲) (ادامه دارد)